

Onderduiken in Azewijn in de Tweede Wereldoorlog

Postume hulding van helpers

Op 17 augustus 2000 zijn twee inwoners van de gemeente Bergh postuum gehuldigd. Dat gebeurde tijdens een korte bijeenkomst in het gemeentehuis van Bergh door de Israëlische consul Netta Shavit. Het ging om Bernard Geerling (Berend) en Anton Hettelaar (Teun), die tijdens de oorlog in Azewijn en Dieren joodse landgenoten hebben geholpen.

Shavit overhandigde de postume onderscheidingen, twee Yad Vashem-medailles met oorkonde, aan twee zoons van de oorlogshelden. Bij deze plechtigheid was ook burgemeester Maritje Appel aanwezig, alsmede Harry Straus, vóór de oorlog woonachtig in 's-Heerenberg. Harry Straus, zijn zussen en meerdere onderduikers zijn tijdens de oorlogsjaren ook door Teun en Berend gered.

De aanvragers Harry Straus en zijn zus Sara Betty Cohen-Straus, dachten aanvankelijk dat voor deze onderscheiding alleen mensen in aanmerking kwamen, die hun onderdak hadden verleend voor langere tijd. Hiervoor werden in 1979 al Agnes en Joep Garben uit Azewijn geëerd. Maar Harry en Betty vonden dat alle helpers voor de onderscheiding in aanmerking zouden moeten komen, in leven of postuum.

Vandaar dat zij alsnog de aanvraag voor Bernard Geerling en Anton Hettelaar deden. Bij de aanvraag voor de Yad Vashem-onderscheiding voegde Harry Straus zijn handgeschreven verhaal. Hieronder volgen fragmenten van zijn herinneringen uit de onderduikersperiode in Azewijn.

Uit het dagboek van Harry Straus

In de nacht van 10/11 februari 1943 zijn mijn beide zussen en ik na een waarschuwing 'dat er joden gehaald zouden worden' gevlucht. Mijn vader en moeder, respectievelijk 62 en 61 jaar, bleven achter in 's-Heerenberg. Ze hadden daar een slagerij. Mijn vader was de mening toegedaan dat hij, als hoofd van de Joodse Raad, met een Sperrstempel veilig zou zijn. Daarnaast wilde hij als gazan en sjochet van de kleine

Op 17-08-2000 had in het gemeentehuis Bergh een plechtigheid plaats waarbij Bernard Geerling en Antonius Wilhelmus Hettelaar postuum werden geëerd met de Yad Vashem-medaille, omdat zij in de Tweede Wereldoorlog het leven van Joodse medeburgers hebben gered. Vlnr: Ben Geerling, Daisy Geerling-Wijgman, Kato Hettelaar-Hansen, Burgemeester Maritje Appel, Gerrit Hettelaar, Harry Straus en de consul van Israël Netta Shavit.

joodse gemeente de andere leden bijstaan. Helaas, mijn ouders werden opgehaald, omdat er verraad in het spel was. Het meest trieste van de gang van zaken was het feit, dat zij direct na ons zouden onderduiken. Hun laatste reis liep via Arnhem, Westerbork naar Auschwitz.... Sinds mei 1995 heb ik daar zekerheid over via een brief van de S.D. uit Arnhem van 4 februari 1943. Via de bossen bracht ik mijn zussen en mijzelf in veiligheid. We bleven er die nacht en

Oma en Joep Garben in hun tuin
in Azewijn

klopten die morgen om 6.30 uur bij een contactadres aan.

De avond van 11 februari 1943 werden mijn zusters door vrienden opgehaald en naar Dieren gebracht. Daar bleven ze tot 26 januari 1944. Ik was toen al een jaar in Azewijn en had door allerlei voorvallen al een goed contact met zowel dhr. Hettelaar als met dhr. Geerling opgebouwd. Naast vele goede dingen die zij voor mij deden, zorgden zij voor voedsel en levensmiddelenbonnen voor de familie, waar de zussen waren. Beide heren maakten de reis naar Dieren diverse malen. Soms samen, soms alleen. Ook waren er nog meer vertrouwde koeriers, die goederen afleverden. Tot de waarnemend pastoor toe, Witte Pater Frans Gommers, die ook mijn beschermheer werd. Al deze gebeurtenissen samen, vormden een betrouwbare lijn tussen Dieren en Azewijn, waar

we wederzijds plezier aan beleefden. Dit tot ver na de oorlog. Na een paar dagen elders, kwam ik op 16 februari 1943 in Azewijn. Ik kon toen niet vermoeden, dat die periode zou duren tot een aantal weken na onze bevrijding van 1 april 1945.

Bij de tuinder Beyer in Azewijn kwam ik in huis, de overbuurman van dhr. Hettelaar. In die tijd werkte dhr. Geerling ook regelmatig bij Beyer. Zodoende was er voor mij al direct een verbinding met het verzet. Ik sliep geen twee nachten op dezelfde plaats; soms achter de varkenshokken, die ik 's morgens had schoongemaakt. Men vroeg mij wel eens: 'Stinkt dat dan niet?' Mijn antwoord was dan steevast: 'Daar wennen die varkens wel aan!'

Ik genoot vanaf die tijd samen met een onderduiker van Hette-

laar van de rust in een schuilhut voor vee, die een heel eind buiten het dorp stond. We gingen er 's avonds na het donker worden heen en kwamen terug voordat het licht werd. Zelf heb ik dit volgehouden tot in december. Als er echt gevaar was, dan bleef ik hele dagen daar. Ik werkte dan aan de omheiningen en zorgde voor voldoende water voor het vee. Verschillende keren ben ik uit het weiland gehaald, meestal door Hettelaar. Met kar en paard, verpakt onder hooi of riet uit de sloten die ik zelf had schoongemaakt.

De laatste dagen van 1943 was er door diverse personen gewerkt aan een nieuwe verblijfplaats voor mij. Het zou de familie Garben worden. Bij het transport van Franse vluchtelingen had het halve dorp zich ingespannen voor passende kleding. Zo ook Agnes Garben. Ondertussen werd ik langzamerhand voor vol aanzien, zodat men mij kwam vragen of ik bij een paar geselecteerde families voor Sinterklaas wilde spelen. Er zou voldoende bescherming worden ingebouwd. Bovendien kende ik de personen en Azewijn zelf was voor 100% safe. Het eerste adres was het hoofd van de school. Daar waren een aantal kinderen. Sint kwam heel statig binnen. Bij het knikken mieterde zijn mijter iedere keer bijna van zijn hoofd. Berend Geerling die dicht bij

Joep Garben en neefje Paul Hieltjes
achter de 'villa', het onderduikadres
van Harry Straus

mij bleef, duwde hem dan weer terug. Het was een groot succes en bij het vertrek fluisterde het schoolhoofd mij toe: „Het is de eerste keer dat ik een joodse Sinterklaas in huis heb gehad.’ De familie waar dit zich afspeelde was jarenlang klant van onze slagerij in 's-Heerenberg.

22 januari 1944. 's Avonds om 9 uur stonden mijn beide zussen ineens voor mijn neus. In Dieren was bij het verzet wat fout gegaan en men vond het beter dat de beide onderduikers een andere plaats kregen. Ze werden zonder commentaar door de familie Garben opgenomen. Het betekende wel dat er nogal wat geregeld moest worden in het onbewoonbaar verklaarde gebouw, dat tot ver

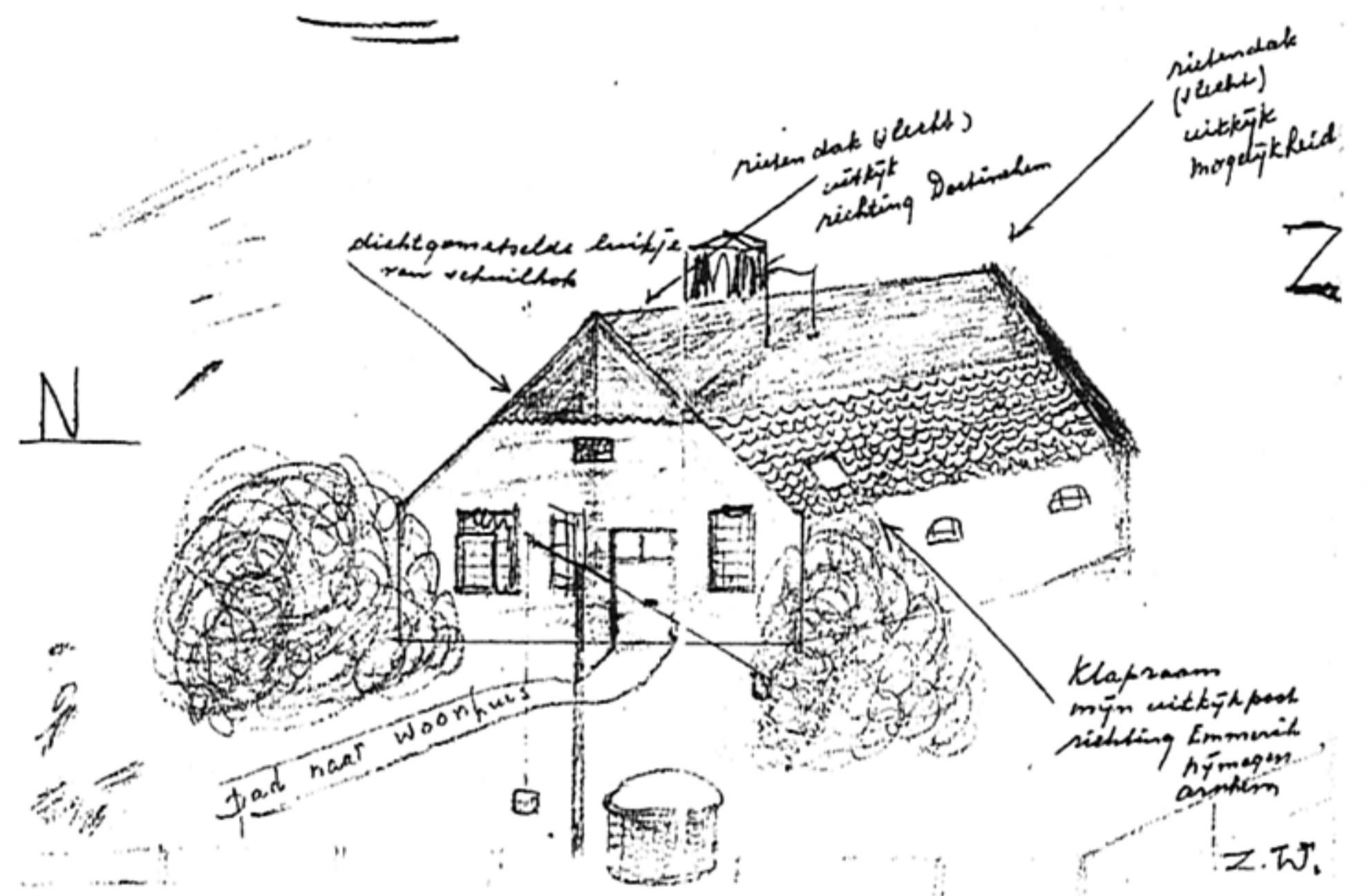
‘De villa’ van Agnes en Joep Garben, uit de herinnering opgetekend door Harry Straus.

na de oorlog de ‘villa van Agnes en Joep’ genoemd werd. Onder meer moest er een bed voor mijn beide zusters komen. Alles kwam redelijk snel voor elkaar.

Voor mij betekende het dat ik 's avonds niet meer buiten hoefde te slapen in een of ander onderkomen voor het vee. In de late koude herfst werd ik 's morgens wel eens

wakker met een wit bevroren gezicht van eigen adem. De gevolgen waren dan ook niet mis en ik was zes en een halve week uitgeteld door een zeer pijnlijke reumatische infectie. Ik was volkomen hulpbehoevend en kon zelf niet meer eten; ik werd gevoerd en ik kon ook geruime tijd niet meer op mijn benen staan. Het was het slechtste deel van mijn onderduiktijd.

Uiterekend in die periode kwam er op zaterdagmiddag 8 april 1944 een vliegend Fort neer bij Azewijn. In dezelfde omgeving waar ik zelf zolang had gebivakkeerd. Eén van de toevallig daar aanwezige mensen was Berend Geerling. Jaren later had hij nog een gesprek met een van de vliegers, over het feit dat het landende toestel door alle omheiningen was gegaan. De piloot had daar zelf geen weet van.

De piloot was Carl Glassman uit New York, ook weer een joodse jongeman. De andere vlieger was Myrle Stinneth uit Benld, Iowa. Berend Geerling heeft direct de niet gewonde piloten in veiligheid helpen brengen, nadat die het toestel met een speciaal pistool in brand hadden geschoten. Uit de niet verbrande resten haalde de bevolking alles wat nog bruikbaar was, tot mitrailleurs toe.

Glassman en Stinneth, die de andere bemanningsleden eerst de gelegenheid hadden gegeven om te springen, werden door de 'ontvangstgroep' ergens ondergebracht; ze kwamen zondagmorgen 1ste Paasdag bij ons. Het was wel even schrikken toen overvalwagens door het dorp reden, druk op zoek naar de verdwenen piloten. Wij zaten daardoor de rest van de morgen met ons vijven in ons schuilhok, gemaakt voor drie personen. Stinneth had in de haast nog maar pas zijn halve snor af kunnen scheren. We hebben ondanks het feit dat ik niet op of neer kon en veel pijn had, geweldig leuke dagen gehad. Het hoogtepunt was de viering van de verjaardag op 13 april 1944 van mijn zus Betty. Alle hulpverleners kwamen die dagen de beide vliegers begroeten. Ze namen wel de veiligheid in acht. Het leek wel een sociëteit. We spraken met beide mannen over van alles en nog wat, in eerste instantie over de komende invasie, en wij leerden liedjes van hen, zoals de Army Air-corps song en de White cliffs of Dover. Ik heb nog steeds leuke afscheidsbriefjes in mijn bezit.

De mensen, die kwamen om hen naar Lichtenvoorde te brengen, spraken in het Garbenhuis Engels. Oma Garben, al een beetje aan het aftakelen vroeg toen: „Wat praoten die luij toch?” Ze kreeg te horen: 'Latijn.' Ook dat was een vorm van veiligheid.

Een meubelfabrikant, een verzetsman van buiten Azewijn, had een Italiaanse jongen als onderduiker. Deze jongen was uit Duitsland gevlucht. Hij was erg ziek en men had geen mogelijkheid om op hem te passen. Bij Garben kon ik hem wel verzorgen. Ik heb mij met behulp van de dokter over hem kunnen ontfermen. Ondanks al onze goede zorgen stierf hij op een zondagmorgen in het bijzijn van pater Frans Gommers, de dokter en mijzelf op de hooizolder. Hij ligt nu nog in Azewijn begraven: Constantino Albanese.

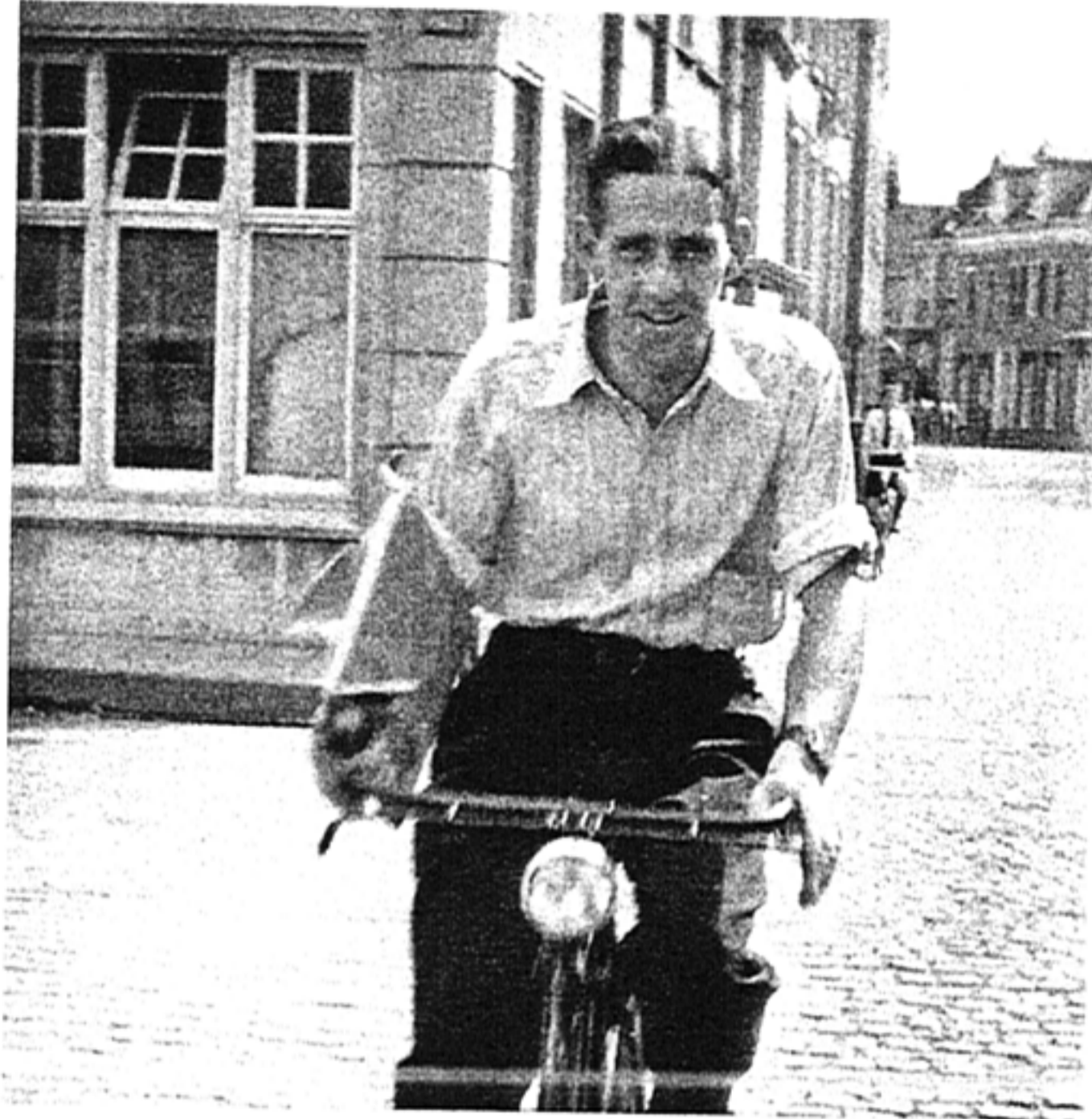
Zoals het spreekwoord zegt 'De laatste loodjes wegen het zwaarst', zo was het voor ons in de periode van 23 maart tot 1 april 1945. Het was vrijdagmiddag 17.00 uur, ik was juist met melken begonnen, toen de hel los brak.

3300 kanonnen zorgden voor een enorm spervuur aan de overkant van de Rijn. Ten oosten van Emmerik tot aan Rheinberg was het raak. Het lawaai kan men zich nu niet meer voorstellen, het duurde tot 's avonds 21.00 uur. Toen kwamen nog de zware bommenwerpers, die Wesel aanvielen. De volgende morgen wierp men ook nog parachutisten af en 's middags hoorden wij, die

van dit wereldgebeuren slechts een tiental kilometers verwijderd leefden, dat Montgomery de Rijn overgestoken was en Churchill zich al op de oostelijke oever had begeven. Onze vrijheid was in zicht. Wij moesten evenwel nog geduld hebben.

De legers bewogen zich in eerste instantie in noordoostelijke richting; zo kwam het dat een stad als Enschede eerder bevrijd was dan wij die er zo dicht bij zaten. Vanaf toen, Goede Vrijdag 1945, veranderde alles. De Canadese leger-troepen die bij ons in de buurt lagen, begonnen op te rukken. Na een helse zaterdagnacht met veel artilleriebeschietingen, waren we 1ste Paasdag, 1 april 1945 vrij!

Berend Geerling, hij weer, kwam ons dat vertellen. Met hem ben ik naar de eerste Canadezen gegaan, die Azewijn passeerden. Mijn zussen waren nog bang dat de Duitsers terug zouden komen. Die laatste nacht staken de Duitsers de Azewijnse kerk in brand. De toren ging verloren. In Zeddam werd het Majella rusthuis, gerund door Duitse nonnen, ook in brand gestoken. Het zou de onderduikplaats van mijn ouders geweest zijn. Door hun bemiddeling werd het rusthuis ooit in Zeddam gesticht. Vanaf die eerste april werden de eerste weken een aaneenschakeling van onvergetelijke momenten. Het allerbelangrijkste was dat je je weer vrij kon bewegen. Vrienden, die je weer kwamen begroeten en vele mensen, die onze schuilplaats kwamen bekijken. En

Harry Straus in 1946, aan het werk voor de Dienst Landbouw Herstel in Zevenaar

natuurlijk gingen we de vele mensen in het dorp bedanken, die ons via Hettelaar en Geerling voorzien hadden van goede gaven. Wij bleven de eerste veertien dagen nog in Azewijn. Ons huis in 's-Heerenberg was

allereerst door de beschietingen behoorlijk beschadigd, maar ook onbewoonbaar geworden door de mensen, die er sinds onze vlucht in 1943 in gewoond hadden. Toch kregen we vrij snel een woning toege-

wezen. Het onderste gedeelte van de dubbele woning en de garage waren stuk geschoten, maar de bovenste verdieping was bewoonbaar. Na hard werken en wederom met hulp van diverse mensen waren we met een maand weer op ons zelf. We begonnen toen aan de opbouw. Tot op heden, 1998, komen mijn vrouw en ik nog steeds bij de kinderen van onze hulpverleners. We zijn er in vreugde en verdriet.

Harry Straus, de enige nog in leven zijnde van alle eerder genoemde personen
Ochten, 30 juli 1998.

Opgetekend door Gerard van Uum
Samenvatting door Anneke Lukkezen

Meester Hondtong en de Heemkunde

Volgend jaar bestaat onze Heemkundekring 20 jaar. Twintig jaar van enorme inspanningen om de bewoners van Bergh bewust te maken van het schitterende 'heem' waarin wij mogen leven. Wij houden bijeenkomsten, geven Old Nijs uit, hebben een schitterende Website, schrijven regelmatig in het Montferlandnieuws en grijpen elke gelegenheid aan om onze idealen te promoten. Bijna 50 jaar geleden stond er een onderwijzer aan de Sint-Josephschool in Azewijn die hetzelfde ideaal had. Ook meester Hondtong drukte zijn leerlingen met de neus op het 'heem': in 1957 gaf de Sint-

Josephschool een eenvoudig gestencild geschrift 'Heemkunde' uit, dat barstens vol geladen is met allerlei wetenswaardigheden. In 48 lessen komen deze onderwerpen aan de orde:

- 1 Heemkunde
- 2 Koeien
- 3 Paarden
- 4 Varkens
- 5 Eenige dieren-'families'
- 6 Herkauwers
- 7 De melk
- 8 Kippen
- 9 Eieren
- 10 Paddestoelen
- 11 Vogels 1
- 12 Vogels 2
- 13 Nuttige en schadelijke vogels

- 14 Insecten
- 15 Roofdieren
- 16 Fabrieken
- 17 Boerenwijsheid
- 18 Plaatselijke maten enz.
- 19 De bijen
- 20 De boerderijen
- 21 Hoe wij bestuurd worden
- 22 De grond
- 23 Het kasteel Bergh
- 24 Hoe de planten zich voeden
- 25 Voorjaarsbloemen
- 26 Voorjaarsbloemen in de tuin
- 27 De katjesbomen
- 28 Gekweekte bloemen
- 29 De fruitbomen
- 30 Bloembollen
- 31 Bloemen in mei